

OLLE NYMAN:

Liberalism och jämställdhetsarbete

Är folkpartiet en pålitlig väktare av liberala idéer? Frågan ställs av professorn i offentlig rätt vid Uppsala Universitet, Olle Nyman. Det kan ifrågasättas om den politik partiet fört på senare år bär en liberal prägel. Det gäller sådana ämnesområden som arbetsrätten, barnomsorgen, familje- och bostadspolitiken. I fråga om en av partiets främsta profilfrågor – jämställdhetsarbetet – råder det en viss motsättning mellan liberal ideologi och den konkreta politiken, konstaterar författaren.

I en intervju någon tid före partiledarvalet gjorde Bengt Westerberg det föga upphetsande uttalandet att folkpartiets budskap behöver torgföras skickligt (DN 1983-09-21). Vilken partiledare känner inte behov av att partiets budskap får en tillfredsställande presentation? I torgföringen av folkpartiets budskap brukar ingå ett framhävande av den liberala idégrunden för partiets politik. Folkpartiet är angeläget att åtminstone verbalt slå vakt om sin liberala identitet. Den som vill se liberala värderingar som riktmärken för samhällsverksamheten bör stödja det parti, som av tradition räknas som det liberala. Den som vill verka för liberala lösningar av samhällsfrågorna bör också ha sitt hemvist i det liberala partiet. Så är argumentationen.

Den fråga som då ofelbart inställer sig är om folkpartiet verkligen är en pålitlig väktare av liberala idéer. Tvivel har insmugit sig härvidlag. Orsaken är att söka i partiets egen politik. Otvivelaktigt är det så att nuets och den nära gårdagens gärningar betyder mer både än insatser i det förgångna och aktuella proklamationer om ambitioner och anspråk. Att kalla sig liberal är inte nödvändigtvis detsamma som att vara liberal. Skicklighet i marknadsföringen förmår inte allt. Det måste finnas en trovärdighetsgrund att bygga på.

I folkpartiets självprövning efter det senaste valnederlaget har stor uppmärksamhet ägnats åt att man borde ta klarare ställning för marknadsekonomin och resa ett mer bestämt motstånd mot kollektivistiska och socialistiska framstötter inom samhällsekonomi och näringspolitik. Utomstående bedömare har pekat även på andra områden, där den liberala

prägeln över folkpartiets politik kunnat ifrågasättas. Det gäller sådana ämneskomplex som arbetsrätten, barnomsorg och familjepolitik samt bostadspolitik.

I den nämnda intervjun fick Westberg ritualenligt också en fråga om jämställdhetspolitiken. Svaret på den punkten föreföll kanske något neddämpande. Det mesta sades vara gjort. Det är i så fall något nya tongångar. Denna fråga har eljest varit den allra främsta av folkpartiets profilfrågor under de senaste åren. Folkpartiet har varit jämställdhetspartiet framför andra och de politiska insatserna i syfte att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män har alltid av partiets företrädare nämnts som typexempel på liberal politik. Frågan är dock om det inte även på detta område finns en viss motsättning mellan liberal ideologi och folkpartiets aktuella och konkreta politik.

Utan tvekan är det i god samklang med liberal ideologi att motarbeta könsdiskriminering i utbildning och arbetsliv. Individens utveckling, yrkesval och möjligheter på arbetsmarknad och i samhällsgemenskapen överhuvud taget skall inte hindras eller styras av vare sig öppen eller dold diskriminering av något slag. Men det svenska jämställdhetsarbetet med folkpartiet som pådrivande kraft har inte stannat vid detta. Det bärs upp av två grundsatsar: 1) Det är inte tillräckligt att formella hinder för jämställdhet avlägsnas; förändringar måste drivas fram genom särskilda åtgärder. 2) Det ligger ett värde i förändringen som sådan oavsett dess lämplighet mera allmänt sett; okonventionella studie- och yrkesval premieras.

Redan i regeringsformen görs ställ-

ningstaganden som borde vara tveksamma från liberal synpunkt. I sitt jämställdhetsnit har man hamnat i en konstruktion som faktiskt legaliserar könsdiskriminering. RF 2: 16 slår fast: "Lag eller annan föreskrift får ej innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön, om ej föreskriften utgör led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt." Om könsdiskriminering av lagstiftaren eller annan normgivare kallas för jämställdhet, är den alltså tillåten enligt grundlagen. Det är en inställning som är avlägsen från liberalismens rättsstatsideal.

Jämställdhetslagstiftningen

Jämställdhetslagen, lag om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet utfärdad i december 1979, är i särskild grad folkpartiets verk. När ministären Ullsten inte fick fullt gehör för sitt förslag utan lagen togs bara till hälften av riksdagen på våren 1979 (genom att ett antal centerpartister gick på samma linje som socialdemokraterna), såg folkpartiet till att saken togs upp på nytt av den andra trepartiregeringen Fälldin, som kom till efter valet i september 1979, och trots tvekan – eller rättare motstånd – från vissa moderater och centerledamöter trumfades förslaget igenom med partidisciplinens hjälp. Någon röstmaximering har jämställdhetsfrågan inte medfört för folkpartiet, men däremot kan man tala om inflytandemaximering, då partiet mot en faktisk majoritet i riksdagen 1979 lyckades få igenom jämställdhetslagen i utbyggd form.

Jämställdhetslagen innehåller i denna

utökade version inte endast stadganden om förbud mot könsdiskriminering utan också en andra avdelning, som rubriceras "aktiva åtgärder för jämställdhet". I denna del åläggs arbetsgivare att vidta åtgärder för att "främja en jämn fördelning mellan kvinnor och män i skilda typer av arbete och inom olika kategorier av arbetstagare". I ett annat stadgande sägs att när det på en arbetsplats inte råder i huvudsak jämn fördelning mellan kvinnor och män i en viss typ av arbete eller inom en viss kategori av arbetstagare, skall arbetsgivaren vid nyanställningar särskilt anstränga sig för att få sökande av det underrepresenterade könet och söka se till att andelen arbetstagare av det könet efter hand ökar. I den av regeringen beslutade jämställdhetsförordningen avseende statligt anställda – den nu gällande är signerad av folkpartistatsråd – förs motsvarande numeriska resonemang om underrepresentation etc när det gäller uppdrag av olika slag som myndigheter lämnar eller föreslår.

Regeringsformens målsättningsstadganden att "den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde" och att "det allmänna skall tillförsäkra män och kvinnor lika rättigheter" är väl förenliga med liberala principer. De är liberala principer. Men dessa grundsatser, lika rättigheter, är inte detsamma som det ideal, vilket jämställdhetslagstiftningen proklamerar: lika antal kvinnor och män på alla verksamhetsområden. Den liberala principen "lika möjligheter" står mot en princip av annat märke, "lika många". Jämställdhetsfilosofin har då lämnat liberalismens sfär och blivit aritmetisk schablon och en

dogm som bygger på ett annat värderingssystem än liberalismens.

Det kan hävdas att organ som har till uppgift att vara en demokratisk representation, som riksdagen och fullmäktige i kommunerna, har större förutsättningar att vara en fullödig representation för befolkningen om de har en jämn fördelning av manliga och kvinnliga ledamöter. Från denna synpunkt är en fördelning 50–50 ingen orimlig målsättning för partierna i deras nomineringspolitik. Men inom arbetslivet är det inte fråga om en representation (även om det i lagen talas om "underrepresenterat" kön). Det kan dock hävdas att vissa verksamheter har en sådan karaktär att en någorlunda jämn könsfördelning är till fördel för verksamheten. I det – numera upphävda – jämställdhetscirkulär som den socialdemokratiska regeringen utfärdade en månad före regeringsskiftet 1976 pekades på hur en jämnare könsfördelning kan ge ökade möjligheter "att ta till vara kvinnors och mäns olika erfarenheter från samhälle och arbetsliv". Att anta en "lika antals-princip" som en generell målsättning för hela arbetslivet är dock att slå fast en egendomligt schematisk, långtgående och på många områden medvetet orealistisk norm. Att den med sådan lätthet anammats – av både liberaler och icke-liberaler – är förvånande.

På kollisionskurs med liberalismen

Aktiva åtgärder för jämställdhet aktualiserar även sådana företeelser som kvotering och sk positiv diskriminering. Därmed kommer man definitivt på kollisionskurs med liberal ideologi. De värden denna framhäver är individens fria utveckling och möjlighet att med ut-

gångspunkt från personliga förutsättningar finna sin plats i arbets- och samhällsliv. Inte bara demokrati utan även rättvisa och respekt för individen oavsett kön eller annan grupp tillhörighet torde vara honnörsord i en sådan åskådning. Den enskilde skall ha möjlighet att göra sig gällande på grundval av individuella förutsättningar och bedömas efter sakliga och objektiva grunder. Tvångsregleringar av typen kvotering och "positiv diskriminering" borde vara främmande för anhängare av en liberal grundåskådning.

Ett annat förhållande som borde vara en tankeställare inte minst för dem som bekänner sig till liberal ideologi är den omfattande offentliga indoktrineringsapparaten som följt i jämställdhetslagstiftningens spår, i skolor och genom otaliga jämställdhetskommittéer och jämställdhetshandläggare och jämställdhetsombud på skilda områden av offentlig verksamhet. Det är en grundläggande princip för demokratiska statsskick – sålunda omfattad även av liberalismen – att staten av hänsyn till åsiktsbildningens frihet skall visa återhållsamhet ifråga om att med sina maktresurser försöka påtrycka medborgarna vissa åsikter. Undantag

från denna objektivitetsprincip görs för själva grunden för den demokratiska ordningen: principerna om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet. Till dessa undantag avseende demokratins grundläggande värderingar kan också fogas satsen i regeringsformens målsättningsstadganden om lika rättigheter för män och kvinnor. Men den aktivitet som här kallats indoktrinering går långt utöver innehållet i denna sats och är ingalunda heller begränsad till information om jämställdhetslagens regler. Här finns en gränsdragningsfråga som borde intressera liberaler. Vad kräver respekten för fri åsiktsbildning och vad kan tolereras ifråga om genom det allmänna organiserat opinionstryck för förverkligande av grundsatsen om jämställdhet mellan könen?

Inte ens den mest omreklamerade av folkpartiets banérfrågor visar sig vara oproblematiserad från ideologisk synpunkt. Att försöka komma förbi problemen genom att frankt förklara att det endast är fråga om att stärka respekten för individen eftersom man strävar att befria kvinnor och män från de traditionella könsrollernas tryck är nog att vägra att se frågans rätta dimensioner.